

**ПРО ДЕЯКІ ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ,
УЧИНЕНИХ ЗАСУДЖЕНИМИ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ**

**SOME WAYS OF IMPROVING THE EFFICIENCY OF MANAGEMENT PROCEDURAL
INVESTIGATE CRIMES COMMITTED BY PRISONERS IN PENAL COLONY**

Карпенко Н.В.,

*здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

У статті на основі проведеного аналізу стану розслідування злочинів, що вчиняються особами, які відбувають покарання у виді позбавлення волі у виправних колоніях, визначені проблемні питання, що пов'язані з процесуальним керівництвом по кримінальних провадженнях, та сформульовані науково обґрунтовані шляхи їх вирішення.

Ключові слова: злочин, розслідування, процесуальне керівництво, кримінальне провадження, засуджений, позбавлення волі, виправна колонія.

В статье на основании проведенного анализа состояния расследования преступлений, совершаемых лицами, отбывающими наказание в виде лишения свободы в исправительных колониях, определены проблемные вопросы, связанные с процессуальным руководством по уголовным производствам, и сформированы научно обоснованные пути их решения.

Ключевые слова: преступление, расследование, процессуальное руководство, уголовное производство, осужденный, лишение свободы, исправительная колония.

In an article on basis of analysis of investigation of crimes committed by persons serving sentences of imprisonment in penal colonies identified issues relating to procedural guidance on criminal proceedings and formulated scientifically based solutions.

Key words: crime, investigation, procedural guidance, criminal proceedings, condemned, imprisonment, borstal.

Актуальність теми. Як свідчить практика розслідування злочинів, вчинених засудженими до позбавлення волі у виправних колоніях, однією з проблем, що суттєво впливає на швидкість, повноту та неупередженість розслідування і судового розгляду, є низький рівень процесуального керівництва, на який відповідно до ч. 1 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України покладено обов'язок щодо здійснення досудового розслідування зазначеної категорії злочинів та оперативних підрозділів виправних колоній. Такий стан спільного вирішення завдань кримінального провадження, що, власне, і складає зміст процесуального керівництва, у свою чергу негативно впливає на ефективність протидії злочинності у місцях позбавлення волі, а з урахуванням того, що в чинному КПК відсутній обов'язок для суб'єктів, що представляють сторону обвинувачення (ст. ст. 36–41), виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню злочинів, що й детермінує рецидивні прояви з боку осіб, які тримаються у виправних колоніях. Крім цього, у зв'язку з ліквідацією у КПК 2012 року інституту дізнання, яке проводилось начальниками зазначених кримінально-виконавчих установ (КВУ) закритого типу, на практиці виникла низка проблем, пов'язаних із процесуальним керівництвом, що потребує вирішення та обґрунтування шляхів їх подолання на теоретичному рівні.

Все це в кінцевому результаті й обумовило необхідність вибору теми дослідження, його основного завдання та мети цієї наукової статті.

Як у період дії на території України КПК 1961 року, так і в сучасний період зазначеною проблематикою досить активно та продуктивно займаються такі науковці, як: О.В. Александренко, О.В. Андрушко, Г.Ю. Бондар, В.І. Бояров, Т.В. Варфоломеєва, В.К. Весельський, В.І. Галаган, Ю.О. Гурджі, В.В. Котюк, В.В. Король, В.С. Кузьмічов, Л.М. Лобойко, Є.Д. Лук'янчиков, В.Т. Маляренко, А.В. Молдован, О.А. Осауленко, С.М. Стаховський, О.Ю. Татаров, В.В. Топчій, Л.Д. Удалова, О.В. Яцюк та інші, роботи яких й склали теоретико-методологічне підґрунтя для дослідження питань, що склали предмет цієї наукової статті.

Виклад основних положень. Вивчення практики розслідування злочинів, учинених засудженими до позбавлення волі у виправних колоніях, показало, що основним суб'єктом, який здійснює процесуальне керівництво по кримінальних провадженнях по даній категорії злочинів, є прокурор. Повноваження прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва, у тому числі при розслідуванні злочинів, учинених засудженими у виправних колоніях, визначені в ч. 2 ст. 36 КПК України. При цьому основним лейтмотивом (від нім. *Leitmotiv* – керівний мотив [1, с. 316]) такої діяльності є те, що при розслідуванні злочинів у виправних колоніях органи досудового розслідування (ст. 38 КПК) зобов'язані чітко й неухильно виконувати всі вимоги кримінального процесуального закону. Як правильно зауважив В.М. Юрчишин, детальна

регламентація досудового розслідування і точне виконання слідчим усіх процесуальних вимог гарантують правильне встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення та прийняття законного й обгрунтованого рішення [2, с. 122]. Саме тому з метою уникнення будь-яких порушень закону встановлено жорсткий прокурорський нагляд за законністю кожної виконаної слідчої (розшукової) дії та законністю кожного прийнятого слідчого (розшукового) рішення. Проте, як свідчить практика, сам факт забезпечення законності при розслідуванні злочинів, учинених засудженими у виправних колоніях, ще не гарантує його повного і якісного розслідування, у зв'язку з чим суди нерідко повертають чимало таких кримінальних справ для проведення додаткового розслідування [3]. У зв'язку з прийняттям КПК України, який ліквідував архаїчний кримінальний процесуальний інститут додаткового розслідування, гостро постало питання про необхідність забезпечення не тільки законного, а й якісного, швидкого, повного та неупередженого розслідування злочинів (ст. 2 КПК). Виконання цього відповідального завдання ст. 36 КПК України покладає на наглядаючого прокурора, наділяючи його правом процесуального керівництва досудовим розслідуванням. При цьому, як встановлено вченими, законодавець окремо не виділяє повноважень, за допомогою яких прокурор реалізує це право, вважаючи, що будь-яке із повноважень прокурора, визначених ч. 2 ст. 36 КПК України, може бути використаним для здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням [4, с. 27].

Як показали результати даного дослідження, характеризуючи прокурорський нагляд у досудовому розслідуванні у виправних колоніях двома взаємопов'язаними аспектами, власне, нагляд як такий і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням (його форма), законодавець, як видається, припустився методологічної помилки, визначивши процесуальне керівництво в якості форми нагляду, а не самостійної функції. Саме тому, як правильно зробив висновок О.В. Баулін, ця недосконалість закону повинна бути усунена найближчим часом [5, с. 138], а саме: 1. Відповідно до ст. 29 Закону України «Про прокуратуру» предметом прокурорського нагляду є забезпечення законності в діяльності органів досудового розслідування; 2. Прокурор зобов'язаний засобами процесуального керівництва забезпечити ще й повне та всебічне встановлення слідчим усіх обставин злочину, які підлягають доказуванню відповідно до вимог ст. 91 КПК України, бо саме на ньому сьогодні лежить основна відповідальність за результати розслідування злочину [5, с. 138]. Процесуальне керівництво прокурора досудовим розслідуванням у виправних колоніях пов'язується, як встановлено в ході даного дослідження, з використанням не внутрішніх організаційно-управлінських повноважень, а з використанням правових кримінальних процесуальних повноважень владно-розпорядчого характеру, закріплених у ст. 36 КПК України. Поряд із цим слід визнати, що це різні види керівництва як за своїм спрямуванням, так і за змістом. Якщо перший із них,

на переконання О.Р. Михайленка, спрямований на забезпечення високої організації праці, то другий – на методику, техніку і тактику розслідування кримінального правопорушення [6, с. 82].

Як показали результати даного дослідження, дискусійним продовжує залишатися й питання про співвідношення прокурорського нагляду та процесуального керівництва розслідуванням. Вивчення даної проблеми показало, що в юридичній літературі існує чотири погляди на цю проблему [2, с. 123]. Одні автори, зокрема Х.С. Таджиєв, повністю відкидає керівну роль прокурора при розслідуванні злочинів, вважаючи, що керівництво несумісне з прокурорським наглядом [7, с. 15]. Другі автори (М.С. Трубін) вважають, що прокурор керує лише слідчими органів прокуратури, а в ролі керівників слідчих підрозділів інших правоохоронних органів виступають керівники цих підрозділів [8, с. 22]. Треті автори (В.М. Савицький) відстоюють наявність у прокурора процесуального керівництва розслідуванням, але тлумачать його у формі нагляду між якими, на їх думку, чітку межу провести неможливо [9, с. 106–107]. Четверті автори (В.Ф. Крюков) вважають, що прокурорський нагляд і процесуальне керівництво – це самостійні функції прокурора у досудовому розслідуванні [10, с. 238].

Не погоджуючись з такою позицією, В.М. Юрчишин зазначає, що взагалі не існує «чистого прокурорського нагляду», бо аналіз юридичних понять і дослідження реальних фактів дійсності – різні речі. У конкретних галузях державної діяльності є свої особливості. Саме ними і визначається специфіка прокурорського нагляду [11, с. 124]. Зокрема, досудове розслідування та сфера його застосування вимагають обов'язкового надання прокурору владно-розпорядчих повноважень, без яких цей вид нагляду не може бути ефективним. Саме тому своєчасне виявлення порушень закону, допущених у досудовому розслідуванні, та своєчасне їх усунення унеможливаються без використання таких повноважень прокурора [11, с. 124]. В.І. Баяков, як представник другої точки зору, переконує, що прокурор зобов'язаний відповідати за слідчу діяльність прокуратури, яку він безпосередньо спрямовує і організує, а відповідальність за організацію роботи слідчих інших відомств мають нести керівники органів досудового розслідування [12, с. 167]. З таким підходом також погодитися не можна, а саме: помилковість такої думки зумовлена безпідставним отожденням процесуального й адміністративного керівництва слідчою діяльністю [11, с. 124]. У теорії управління під адміністративним керівництвом розуміється діяльність керівника з мобілізації зусиль і засобів підпорядкованого йому персоналу на виконання завдань, які стоять перед ним. Така діяльність керівника регламентується нормами адміністративного права та відомчими актами [13, с. 53–58]. У цьому контексті більш переконливою є позиція М. Мички, який вважає, що прокурор у цій сфері не пасивний спостерігач за діяльністю слідчого, а активний учасник досудового слідства. Він не тільки наглядає за тим, щоб

слідчий при виконанні слідчих (розшукових) дій діяв у межах дозволеного, хоч це є його важливим завданням, але одночасно властивими йому засобами, сприяє розкриттю злочину, виконанню вимог закону про всебічне, повне і об'єктивне дослідження всіх обставин справи і т. д. [14, с. 104]. З цією метою він може брати участь у проведенні слідчих дій, давати слідчому і дізнавачу обов'язкові для них вказівки, перевіряти їх виконання. Виходячи із викладеного, він зробив висновок про те, що у відношенні слідства, що проводить слідчий прокуратури, прокурор здійснює адміністративне і процесуальне керівництво, а у відношенні слідства, яке проводить слідчий ОВС, податкової міліції, служби безпеки здійснює тільки процесуальне керівництво» [14, с. 104–105].

Як показало вивчення наукової літератури, вказана особливість прокурорської діяльності у досудовому розслідуванні не заперечується прихильниками третього погляду, але вони продовжують тлумачити процесуальне керівництво в якості самостійного методу (форми) нагляду і не більше. Так, В.М. Савицький, з одного боку, вказує, що нагляд за дотриманням законності органами досудового слідства може досягнути своєї мети при наявності безпосереднього керівництва діяльністю цих органів. Більш того, процесуальне становище прокурора, як керівника досудового слідства, є необхідною умовою і важливим інструментом здійснення ефективного нагляду за розслідуванням злочинів» [15, с. 224–225]. Крім цього, В.М. Савицький стверджує, що прокурорське процесуальне керівництво – це не самостійна процесуальна функція, а лише метод наглядової діяльності. При цьому він посилається на те, що ніхто із прихильників самостійності нагляду і процесуального керівництва не зміг показати, які дії слідчого відносяться до предмета нагляду, а які дії слідчого – до предмета процесуального керівництва з боку прокурора, а також, які прокурорські повноваження є наглядовими, а які використовуються для процесуального керівництва розслідуванням, наполягаючи на тому, що межу між наглядом і процесуальним керівництвом чітку грань провести неможливо [15, с. 108–109]. Як із цього приводу правильно зробила висновок В.С. Бабкова, помилка тих, хто розглядає процесуальне керівництво лише в якості методу (форми) нагляду, полягає в тому, що при такому тлумаченні ігнорується як специфічна особливість досудової кримінальної процесуальної діяльності, так і самостійність самого процесуального керівництва, його безпосередня направленість [16, с. 71].

На переконання О.М. Толочко, можна з цим погодитися. На відміну від інших функцій прокурора, процесуальне керівництво забезпечує якісне розслідування злочинів, зокрема й учинених у виправних колоніях, що має безпосереднє і вирішальне значення як для складання чи затвердження обвинувального акта, відмови в його затвердженні прокурором, так і на формування позиції прокурора у суді в якості державного обвинувача [17, с. 62]. Поряд із цим, щоб мати таку впевненість, прокурор зобов'язаний сам систематично брати участь у розслідуванні вчинених

у виправних колоніях злочинах й оперативно керувати ним, спрямовувати і координувати його. Тільки на базі такого керівництва процесуальною діяльністю органів досудового розслідування, безпосередньої участі у проведенні слідчих (розшукових) дій, своєчасного виправлення помилок, допущених при розслідуванні, прокурор може забезпечити швидке, повне, всебічне і неупереджене його розслідування, а отже, матиме фактичну та юридичну можливість як державний обвинувач твердо та послідовно відстоювати з судової трибуни свою думку з питань доказаності кримінального правопорушення та винуватості підсудного [4, с. 28]. При цьому надання деяких процесуальних повноважень організаційного характеру керівникам органів досудового розслідування (ст. 39 КПК України), як обґрунтовано доводить Р.Г. Андреев, не вплинуло на характер і обсяг повноважень прокурора [18, с. 54]. У цьому випадку слід погодитися із тими вченими, які прийшли до висновку: що ж до поділу прокурорських повноважень, установлених ст. 36 КПК України, на суто наглядові та призначені для процесуального керівництва досудовим слідством, то в такому поділі взагалі немає ніякої необхідності через універсальний характер цих повноважень, які в одному випадку можуть успішно виконуватися при здійсненні нагляду за додержанням законів, а в іншому – для реалізації процесуального керівництва досудовим розслідуванням [2, с. 128].

Висновки. Таким чином, позиції деяких дослідників про неможливість розмежування прокурорського нагляду та процесуального керівництва досудовим розслідуванням, зокрема й по злочинах, вчинених засудженими у виправних колоніях, є непереконливим і спростовується наведеними вище аргументами [2, с. 128]. Звичайно, варто було б розмежувати функції нагляду за додержанням законів у досудовому розслідуванні та керівництва розслідуванням на законодавчому рівні, позаяк наглядова функція забезпечує законність усього досудового розслідування, у тому числі у виправних колоніях, а процесуальне керівництво спрямовує діяльність лише органів досудового розслідування на швидке, всебічне, повне та неупереджене розслідування злочинів, дотримуючись принципу законності, забезпеченого реалізацією наглядової функції. Як у зв'язку з цим зазначив А.Б. Соловійов, обов'язковість вказівок прокурора та його право скасовувати незаконні і необґрунтовані рішення – це саме ті важелі процесуального керівництва, за допомогою яких забезпечується всебічність, повнота і неупередженість розслідування кримінальних правопорушень [19, с. 125].

Виходячи з вищевикладеного, слід констатувати, що функції нагляду та процесуального керівництва взаємопов'язані, але не замінюють одна одну. Їх наявність зумовлюється специфікою досудового розслідування у виправних колоніях, мова про яку вельми вище, необхідністю забезпечення неухильного додержання законності при його проведенні та якості розслідування злочинів у цілому.

У той же час якість досудового розслідування забезпечується, перш за все, швидким, повним, все-

бічним і неупередженим установленням усіх обставин злочину, вчиненого у виправній колонії, а саме: 1) об'єктивністю прийнятих рішень; 2) умілим використанням науково-технічних засобів; 3) спеціальних знань експертів і спеціалістів; 4) застосуванням ефективних методик розслідування; правильним плануванням розслідування злочинів у цілому та кожної слідчої (розшукової) дії зокрема; 5) висуненням і перевіркою обґрунтованих версій; 6) своєчас-

ним і законним застосуванням примусових заходів процесуального характеру тощо. Саме на все це й спрямоване процесуальне керівництво розслідуванням злочинів у виправних колоніях із боку прокурора: через процесуальне керівництво прокурор допомагає слідчому ОВС професійно й ефективно виконувати поставлені перед ним завдання при розслідуванні злочинів, учинених у виправних колоніях [2, с. 129].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Булыко А.Н. Большой словарь иностранных слов: 35 тысяч слов / А.Н. Булыко. – 3-е изд., испр., перераб. – Москва : Мартин, 2010. – 704 с.
2. Юрчишин В.М. Процесуальні функції прокурора у досудовій стадії кримінального провадження: поняття, призначення, система: навч. посіб. / В.М. Юрчишин. – Чернівці: Технодрук, 2014. – 276 с.
3. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2015 р. (за даними судової статистики). [Електронний ресурс] // Вісник Верховного Суду України : інформаційний сервер. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.ns>.
4. Юрчишин В.М. Прокурор як процесуальний керівник досудового розслідування / В.М. Юрчишин // Адвокат. – 2012. – № 7. – С. 26–30.
5. Баулін О.В. Концептуальні засади досудового розслідування в Україні: минуле, сучасне, перспективи / О.В. Баулін // Матер. міжнар. наук-практ. конф. – Луганськ, РВВ ЛДУВС ім. Є.О. Дідоренка, 2012. – С. 136–145.
6. Михайленко О.Р. Проблеми реформування прокуратури України / О.Р. Михайленко // Право України. – 1998. – № 1. – С. 80–82.
7. Таджиев Х.С. Прокурорский надзор и ведомственный контроль за расследованием преступлений / Х.С. Таджиев. – Ташкент: ФАН, 1985. – 183 с.
8. Трубин Н.С. Прокурорский надзор за исполнением законов органами дознания / Н.С. Трубин. – М.: Юрид. лит. 1982. – 132 с.
9. Савицкий В.М. Прокурорский надзор за соблюдением законности в деятельности органов дознания и предварительного следствия (под ред. М.С. Строговича, Г.Н. Александрова) – М.: Госюриздат, 1959. – 262 с.
10. Крюков В.Ф. Прокурорский надзор: учебник / В.Ф. Крюков. – М.: Норма, 2006. – 784 с.
11. Кондратішина В.В. Кримінально-виконавча політика України: формування та реалізація: автореф. ... дис. канд. юрид. наук / 12.00.08. – Львів, 2009. – 17 с.
12. Басков В.И. Прокурорский надзор: учебник для вузов. Изд. 2-е. – М.: БЕК, 1998. – 558 с.
13. Туманов Г.А. Управление социальными процессами в социалистическом обществе / Г.А. Туманов. – М.: Политиздат, 1983. – 340 с.
14. Мычко Н.И. Прокуратура Украины: роль и место в системе государственной власти / Н.И. Мычко. – Донецк, 1999. – 255 с.
15. Савицкий В.М. Очерк теории прокурорского надзора / В.М. Савицкий. – М.: Наука, 1985. – 379 с.
16. Бабкова В.С. Організаційно-правові проблеми контролю в прокурорській діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / В.С. Бабкова. – Х., 1998. – 25 с.
17. Толочко О.М. Правова природа процесуального керівництва прокурором досудовим слідством / О.М. Толочко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 2. – С. 60–64.
18. Андреев Р.Г. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та підтримання державного обвинувачення / Р.Г. Андреев // Вісник прокуратури. – 2013. – № 4. – С. 52–66.
19. Соловьев А.Б. О функциях прокуратуры в досудебных стадиях уголовного / А.Б. Соловьев // Проблемы совершенствования прокурорского надзора. – М., 1997. – С. 125–130.